

LA DENUNCIÀ DE LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA EN ELS ESCRITORS VALENCIANS

Brauli MONTROYA ABAT
Universitat d'Alacant

1. ELS PRECEDENTS

La literatura valenciana de caire popularista del segle XIX i principis del XX ha denun-ciat reiteradament la substitució lingüística del català pel castellà practicada al si de les classes altes i mitjanes per un afany de distinció respecte del poble. Així ens ho han fet veure –també d'una manera reiterada– els autors que s'han aproximat a aquella conjuntura sociolingüística. El primer a descobrir-ho va ser Aracil (1968: 7-88) arran dels seus comentaris sobre l'obra del saineter del Cap i Casal Eduard Escalante. Posteriorment se'ns han fet avinents els casos del també saineter Manuel Rubert, ara d'Alacant (Montoya 1986; 1996: 46-48), i de la poesia anònima de creació popular, igualment alacantina (Rodríguez-Bernabeu 1994: 68). Més recentment, ens ho ha tornat a mostrar García Frascuet (2000: 179-180, 208) pel que fa a dos autors instal·lats a la Gandia coetània.

Aquell moviment d'abandó del català, iniciat al si de les famílies burgeses valencianes des de mitjan segle XIX, era una represa del mateix moviment que l'aristocràcia valenciana havia desenvolupat a partir del segle XVI, i que també havia estat denunciat per alguns –rars– intel·lectuals valencians des del primer moment:

1.

Sentí que tocaven a les portes del descuit, lo zel i amor de la nostra materna llengua, que (...) me començà argüint de parlar en esta forma: Si no fósseu ingrats a la llet que haveu mamat i a la pàtria on sou nats, no dormirfeu ab tan gran descuit (...) perdent les perles e margarites que, ab continúes vigílies, los vostres passats adquiriren, i après les vos deixaren... Per on vos exhorte (...) que torneu sobre vosaltres i (...) mostreu a les nacions estranyes la capacitat de les persones, la faciúndia de la llengua (Onofre Almudèver, 1561; *apud* Sanchis Guarner, 1963: 37-38).

2.

Porque veo que la lengua castellana se nos mete por las puertas de este Reyno y todos los valencianos la entienden y muchos la hablan, olvidados de su propia lengua; porque los no advertidos tornen sobre sí y buelvan a su lengua natural que con la teta mamaron y no la dexen por otra del mundo (Martí de Viciana, 1574; *apud* Sanchis Guarner, 1963: 38).

Aquestes dues crítiques podrien interpretar-se com una acusació als qui ja començaven a deixar de transmetre el català als seus descendents en aquells moments. Ells –els "acusats"– encara l'havien "mamada", però ja no els seus fills. Tan Almudèver com Viciana havien cop-sat la gravetat del problema ja en els seus inicis, i no s'equivocaven.

Dos segles més tard, vist el fenomen com a entllestit, la denúncia s'assuauja en la ploma de Carles Ros (València, 1703-1773):

3.

Tanta es la necesidad que tiene el común de esta ciudad, en la inteligencia de su lengua materna, como en el de la castellana, que aun para el trato familiar casi la usa, pero tan bastardamente, que (...) ignora la correspondencia de la voz (...) olvidando la suya en tal manera que ni sabe una ni otra como debe. ("Conclusión" del *Raro diccionario valenciano-castellano, único y singular de voces monossyllabas*, no publicat, esmentat per J. Pastor Fuster (1827); *apud* F. Torres, 1990: 178-180).

2. UNA RENAIXENÇA FELIBRE

Sanchis Guarner (1978) ens dóna les claus per a comprendre que els autors renaixencistes no podien denunciar una situació que ells mateixos havien contribuït a crear:

4.

Tots els continuadors de Llorente, seguint els postulats felibres de Frederic Mistral, foren enemics de la politització de la Renaixença. Així mateix (...) foren advocats, terratinents i moderats en política: Llorente, Querol, (...) Labaila i Pizcueta escrigueren també novel·les en castellà (...). Per a aqueixos patricis del moderantisme, el conreu de les lletres autòctones era tan sols un esplai dominical, un *hobby*, un simple entreteniment literari. De fet, molts d'ells a casa seua parlaven castellà amb la muller i els fills. (Sanchis Guarner, 1978: 49-50).

Així, el mateix Teodor Llorente i Olivares (València, 1836-1911) va escriure la seua obra més coneguda en una llengua que no va transmetre després ni als seus mateixos fills.¹ És a dir, ell va ajudar a formar una gent –un país– que, en la posteritat, el tindria com a autor pertanyent a una literatura aliena, i que no el sabia llegir si no era en traducció. Ara bé, a la contradicció que suposa aquest comportament cal afegir la paradoxa en què ens sumix quan gosa acusar els qui obliden el seu "matern parlar" (5) i el fan "estranger en la pàtria" (6) o quan es lamenta de la seua probable mort (7). No sabriem qualificar aquesta actitud més que de cínica:

5.

De mon matern parlar que el món olvida
¿seràs l'últim ressò, buit i desfet,
o espurna que li done foc de vida?
Qui ho sap, pobre llibret!
(T. Llorente, *Llibret de Versos*, 1885;
apud Sanchis Guarner, 1968: 42).

1. Segons la informació oral de Francesc Ferrer Pastor (25-11-1998), T. Llorente s'adreçava a les seues filles en castellà. La informació de Ferrer Pastor prové de Josep Giner, al qual li ho havia dit, al seu torn, Pompeu Fabra després d'haver-ho observat en una ocasió en què va ser invitat per T. Llorente a dinar a sa casa. Fabra després ho va anar dient a la gent catalanista que coneixia, a les seues classes a la universitat... (cal recordar que J. Giner va ser alumne de Fabra).

6.
¿És ja estranger en la pàtria
el parlar que nostre fón?
Ja en mon temps el menyspreaven
alguns. ¿L'oblidaren tots?
(T. Llorente, *Mal ensomni*, 1909;
apud Aracil, 1992: 173).

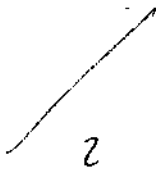
7.
Res queda ja d'una llengua
que augusta i gloriosa fón:
els aires de la montanya
s'han endut los darrers mots.
Jo sent mon pit que s'ofega
baix una llosa de plòm;
pense morir, vull alçar-me,
llance un crit, faç un esforç.
M'he despertat; en ma cambra
entra ja la llum del sol;
¡quina alegria! Ensomiava...
¡Gràcies, Déu! ¡Ja he patit prou!
¡Fuig de mon seny, mal ensomni,
mal ensomni enganyador!
¡Dolça llengua dels meus avis,
jo no vull creure en ta mort!
(T. Llorente, *Mal ensomni*, 1909;
apud Sirera, 1995: 409).

Però encara sembla més incomprendible la "comprensió" que mostra envers els laments de Llorente un analista actual del vessant sociolingüístic de l'obra renaixencista:

8.
El futur del valencià comença a acaparar l'atenció d'alguns *parlants*, i Llorente expressa aqueixa preocupació, que reconeix i comparteix. (Aracil, 1992: 180).

En qualsevol cas, per a llegir els versos de l'insigne poeta llorejat el dia de demà, només quedarien els descendents de les classes populars, si és que algun dia arribaven a accedir a una culturització suficient. Almenys tan sols a ells reservava Llorente el deure moral de transmetre la llengua dels valencians:

9.
Las buenas gentes que hablan y hablarán siempre el idioma que hablaron sus padres. (T. Llorente: *apud* Ninyoles, 1972: 135).²

2. Aquest pensament era certament premonitori si ens fixem en l'origen social de la major part de la intel·lectualitat valenciana actual que promou la recuperació del català.

3. ESCRIPTORS EN CASTELLÀ

Les conseqüències d'aquell procés substitutori salten a la vista amb l'aparició en escena a cavall dels segles XIX i XX de tres valencians que esdevenen figures importants de la literatura castellana. Joan Fuster (1962: 148) i Sanchis Guarner (1968: 60-65, 70, 74, 91) s'han preguntat molt sovint per què aquests escriptors, Blasco Ibáñez (València, 1867-1928), Azorín (Monòver, 1878-1967) i Gabriel Miró (Alacant, 1879-1930), no es van dedicar al conreu del català sent com era que van tenir ocasió tots tres de conèixer el moviment renaixentista valencià i algun d'ells haver fet alguna temptativa mínima en català. Sanchis Guarner arribava a convertir la pregunta en un lament:

10.

Si Blasco, Miró y "Azorín" hubiesen escrito en valenciano, la "Renaixença" se hubiera consolidado hace cincuenta años. (Sanchis Guarner, 1960; *apud* Ferrando & Pérez Moragón, eds., 1998: 217).

Les respostes que Fuster i Sanchis Guarner s'han donat han anat sempre en la direcció d'explicar-s'ho per l'escassa o nul·la categoria literària que aquests tres escriptors van veure en els representants de la Renaixença valenciana i pel major atractiu (literari i cultural) que exercí Madrid sobre ells. Però potser l'explicació del "presumpte" transfuguisme lingüístico-literari d'aquests literats hauria estat més simple si hom haguera partit d'una pregunta prèvia: quina era la llengua materna d'aquests escriptors? Si la resposta és que era el castellà, ja no cal que continuem fent-nos més preguntes. En canvi, si la resposta és que era el català, el plantejament de Fuster i Sanchis Guarner és correcte. En aquesta darrera circumstància sembla que no es trobà cap dels tres. El més pròxim a un català primari fou Blasco Ibáñez, però a un català de carrer, que no de pares (Sanchis Guarner, 1968: 63-64).

En aquest sentit, Fuster (1962: 225) s'afegia al lament de Sanchis Guarner, ja que considerava que si Blasco haguera optat decididament pel català, hauria imprès un tomb de 180 graus a la Renaixença valenciana. Però allò cert és que ni Blasco ni Azorín ni Miró van adoptar la llengua dels valencians. Amb menor motiu ho havien de fer Azorín o Miró perquè per a ells el català era encara més distant que per a Blasco. En efecte, aquests dos autors, encara que sabien parlar-lo, com a signe de la seua adscripció social, no havien rebut el català com a llengua materna. Azorín va ser qui ho expressà més clarament i sobre qui han estat més ben coneguts els usos lingüístics:

11.

Mi casa –en Monóvar– era bilingüe. Hablábamos los señores, entre nosotros, en castellano, hablábamos a la servidumbre en valenciano. Mi padre nunca habló el valenciano; mi madre sabía bien el castellano... (...) El castellano se ha corroborado y acendrado en mí, primero con el valenciano, luego con el francés (...). El valenciano tiene su medida y su sabor. (Azorín, 1960; *apud* Ródenas, 1973: 68, 72).

Respecte a Gabriel Miró, partim d'una breu descripció subministrada per Milà i Fontanals sobre la situació del català a la seua ciutat i a la seua classe social en el moment de naixer ell:

12.

En Alicante la clase baja habla el valenciano mezclado de palabras castellanas, pocas en número: la alta lo emplea en su trato con aquella y entre sí poco, cada día menos, y así irá perdiéndolo, pues a los niños se les hace hablar en familia en castellano. (Milà i Fontanals, ±1875; *apud* Bernat, 1998: 217).

Així, doncs, els intel·lectuals de l'època, majoritàriament procedents de la burgesia, a part de no tenir el català com a llengua primera, en tenien una concepció tan baixa que es feia inconcebible el seu ús com a llengua literària. Però li reservaven algunes excepcions, residuals, i ells mateixos, que podien haver arribat a aprendre'l com a llengua segona, es "rebaixaven" a usar-lo, amb les classes subalternes. Aquest degué ser el cas de Rafael Altamira (Alacant, 1866-1951), que va agrair, amb un discurs en català, que li dedicaren un carrer al poble del Campello (1935), on la família tenia la seua segona residència (Moreno, 1997: 94). El mateix Altamira recull una altra excepció amb una notícia que dóna sobre unes representacions teatrals populars amb què es va topar a Benidorm en el tombant del segle XIX:

13.
Aquellos campesinos... Representaron escenas de la vida diaria (...). Usaban los actores la lengua valenciana, tan graciosa de suyo, tan llena de voces y formas burlescas. (R. Altamira; *apud* Sanchis Guarner, 1980: 24-25, n. 19).

Evidentment, la identificació que Azorín, Miró i Altamira feien del català amb la ruralia i les classes baixes, d'una banda, i amb l'expressió graciosa i burlesca, d'una altra, no els permetia usar aquest instrument lingüístic per al seu treball intel·lectual.

4. ELS ESCRITORS VALENCIANS DEL SEGLE XX

Davant d'aquesta situació, a partir dels anys 30 del segle XX, assistim a una reacció per part dels intel·lectuals sensibilitzats amb el problema, que aprofiten la breu represa valencianista de l'època de la República per a denunciar la substitució del català, especialment a les dues primeres ciutats valencianes. Enric Valor i Martí Domínguez, dos escriptors procedents de pobles, són els qui mostren major consciència i intenten repetidament de refer la situació.

4.1. La breu represa republicana

Enric Valor i Vives (Castalla, 1911) va residir a Alacant els anys 1933 i 1934, moment en què es va adonar de la magnitud real de la substitució. Ja no es tractava de l'oblit de la llengua culta, com podia suposar vivint a Castalla, sinó de l'abandó pels seus parlants de la llengua quotidiana, cosa que denuncia amb una enorme tristesa als periòdics de l'època:

14.
Quan vuit o deu dies després el sol havia batut la neu, me'n vaig tornar del poble de la meua infantesa creent que tot està fet. Però ací a la capital atra volta em va ofegar el sentir les fadrines valencianes que parlen en castellà, i eixos intel·lectuals que menyspreuen parlar en valencià per la manca que tenen d'intel·lectualitat.

Alacant, 28 d'octubre de 1933. ("Record d'hivern", *El Camí*, 86, València, 28-10-1933, *apud* *Paraula de la terra*, 1998: 87-89).

L'escriptor castallut va influir perquè el periòdic alacantí *El Tio Cuc* fera de portaveu del catalanisme a la ciutat. Pels mateixos anys (1934), un altre autor, Alfred Badenas, publicava, també a Alacant, el següent "programa condensat" per a retornar a la transmissió familiar del català:

15.

Parlar sempre valencià, escriure-lo, convèncer els amics que ho són força. Després valencianisar els nostres germans, pares i sobre tot i per damunt de tot els fills. (Alfred Badenas i Andrés, *El Tío Cuc*, 1934; *apud* González Caturla, 1992: 67).

Però a València també s'alçaven veus en contra de la defecció lingüística. Martí Domínguez Barberà (Algemesí, 1908-1984), resident a València durant molts anys, on va dirigir el diari *Las Provincias*, ens demostra que coneixia bé la situació i no s'estava de denunciar-la:

16.

La región valenciana tiene una hermosísima lengua que cuatro señoritas, mal pintadas y peor educadas, pretenden hacer pasar por chabacana (...). Tots els que de chiquet els fan en casa parlar en castellà acaben molt mal: acaben sense saber mai el valencià ni el castellà i fan el cursi tota sa vida parlant en una llengua que no senten. (Martí Domínguez, *Llevant*, núms. 1/2, 1931; *apud* Escartí et al, 1996: 41).

Contra aquesta situació, Martí Domínguez llançava "petites consignes (...) amb una eficàcia tan gran en aquell temps com ara la dels més sofisticats spots publicitaris" (Escartí et al, 1996: 65) en termes com els següents:

17.

¡Mares! No feu que les vostres chiquetes parlen en castellà. La que millor pensa parlarlo diu sèt aspardenyaes per hora. Si voleu que no es riguen d'elles, feu que parlen en valencià.

Guapíssimes admiradores de *Llevant*: si voleu no ser cursis, parleu la nostra llengua. (Martí Domínguez, *Llevant*, núm. 1/2, 1931; *apud* Escartí et al, 1996: 41).

A aquesta gent que acusa per les seues pràctiques castellanitzadores, Martí Domínguez oposa la gent que, com ell, té com a materna la llengua catalana i en defensa l'ús:

18.

...nosotros (...) quisiéramos que estas hojas íntimas y locales de Llevant fuesen redactadas íntegramente en la lengua que balbuceamos nuestras primeras palabras (...) la esencia del alma (...) de Algemesí, en fin, Nuestra Lengua (...) el reverso de ese valencianismo chic de la capital de Valencia. (Martí Domínguez, *Llevant*, núm. 1/2, 1931; *apud* Escartí et al, 1996: 40).

4.2. La deserció generalitzada de la postguerra

La postguerra suposa l'extensió del fenomen d'abandó de la llengua pròpia, que de les classes socials altes i mitjanes de les ciutats arriba als estrats ciutadans més baixos i a les poblacions mitjanes del País Valencià. Després d'un període de silenci forçat, Martí Domínguez, un dels pocs valencianistes no perseguits per la Dictadura de Franco, contempla amb preocupació la continuació impertorbable del procés i aprofita la tribuna que li proporciona *Las Provincias* per a continuar la seua tasca recatalanitzadora. Els temes religiosos, ben admesos pel règim, són l'excusa que aprofita el nostre autor; primer és una ressenya a un llibre d'aquesta temàtica:

19.

...toda palabra dirigida por un afán de apostolado ha de llegar al pueblo cristiano por el vehículo de los idiomas propios (...) sobre todo para quienes creen que el valenciano sólo sirve para chusquedades de dudoso gusto. (Martí Domínguez, 1951; *apud Escartí et al*, 1996: 44-45).

Després, en un poema guanyador dels Jocs Florals dedicat a Sant Vicent Ferrer personifica en València el paper de la mare, com a transmissora de la llengua als fills, i l'acusa de no haver complert amb el seu deure. Per mitjà d'aquesta personificació, Martí Domínguez ens alerta sobre la generalització del fenomen: ja no són mares aïllades (o pertanyents a grups socials determinats) les que no transmeten la seua parla als fills; és tota la comunitat de parla valenciana. El nostre autor veu que la macrodecisió ha estat presa i avança imparable; per això, acusa *tota* València (=País Valencià):

20.

Filla del sol, de l'aigua i de la terra,
oh llengua dels meus pares, que s'aferra
a no morir! Encara en plans i en serra
conserves nostre suc, com oli en gerra.
(...)

Ai València, que, com la mare aquella,
destrosses de ta parla el tendre fill!
Sant Vicent va lliurant-te del perill
i te'l torna sencer, com en Morella.
Promet-li al sant deixar vanes follies
i mare ser, de vui en avant, com toca.
(Martí Domínguez, *Arbres*, 1955;
apud Escartí et al, 1996: 45).

Però quan Martí Domínguez passa, sense la "cobertura" de la religiositat o de la lírica, a denunciar directament l'abandó del català en un discurs públic, el règim, que segurament s'hi havia sentit al·ludit, el castiga fent-lo dimitir com a director de *Las Provincias*.

21.

Y el genio de Valencia, que no desaprovecha nada, que no tira nada, por medio de esos niños y esa chiquillería que por los barrios pedía una estoreta velleta per a la falla de Sant Josep, recogía la estoreta velleta, aquello que simboliza la tradición, para ponerla en la hoguera. (...) Esa estoreta velleta que muchos tenéis por retirada, nuestro idioma (...), esa estoreta que muchos tenéis en el porche... (en el porché, perquè no fa fi, perquè parlar en valencià no fa fi. ¡Quanta coentor, Dios mío! Esa estoreta velleta que parece que no aproveche para nada y que vosotros quizá echáis en el carro de la basura (...), esa estoreta, valencianos, no la tiréis, no la guardéis en el porche; ponedla en circulación. (Martí Domínguez, *Cuando enmudecen los hombres ¡hablan las piedras!*, Jocs Florals de 1958; *apud Escartí et al*, 1996: 46-47).

En aquell discurs com a mantenidor dels Jocs Florals, davant de la fallera major d'aquell any (1958) i d'alts càrrecs institucionals, Martí Domínguez, a qui dolia sincerament la defecció de la llengua que s'estenia entre els valencians, va tenir paraules més dures encara per a aquells que "*son traidores a su propio ser y a su propia raza*", i encara va afegir "No diré que la riuada del 57 va ser per no parlar valencià, però tampoc no diria el contrari". (Escartí *et al*, 1996: 93, 206). Quedava, doncs, plenament justificada la reacció d'autodefensa del règim.

Més tard, alliberat del seu càrrec, es dedica més al conreu literari i, arran de l'estrena de de la seua obra *¿No n'eren deu?*, aprofita de bell nou l'ocasió en una entrevista que li fan al diari *Levante*. Ara la denúncia va adreçada als escriptors que no empren la llengua del poble per un afany de distinció:

22.

Todo escritor, y más si es cristiano, viene obligado a contribuir al ennoblecimiento de la lengua de su pueblo. Apartarse del pueblo idiomáticamente, por el afán de distinguirse, puede llegar a ser un pecado contra el prójimo. (Martí Domínguez, 1960; *apud Escartú et al*, 1996: 111).

Sense deixar la producció teatral de Martí Domínguez, convindrà que parem esment en les paraules d'un crític literari sobre l'obra *Les Malaenes*:

23.

Ante todo era una añoranza de aquella vida valenciana que perduraba en los pueblos: aun madres, hijos, hermanos, en valenciano piensan y hablan. (López Chávarri. *Lus Provincias*, 14-10-1947; *apud Escartú et al*, 1996: 109).

No cal dir que aquesta evocació tan bucòlica de López Chávarri, en la línia modernista d'elogi de la naturalesa i fugida de la ciutat (Ferrer, 1981: 30), no solament mancava de la contundència habitual en Martí Domínguez sinó que podia, fins i tot, agradar als caps benpensants de la València d'aleshores: si parlar en valencià feia de poble, era senya que anava bé el procés. Però fixem-nos, a més a més, que López Chávarri diu *perduraba* (*en los pueblos*) i no *perdura*, cosa que implica que ja en aquell moment (1947) el procés s'escampava fora de València, si més no a localitats mitjanes com Algemés, on Martí Domínguez, situava –implícitament– l'escenari de l'obra objecte de comentari.

L'èxida del fenomen de la capital de l'antic Regne és paral·lela a l'esgotament dels parlants més jòvens al Cap i Casal. Una mostra ben viva de la literatura popular valenciana, la de les tradicionals representacions sobre Sant Vicent, acaba ressentint-se'n ja que els actors havien de ser xiquets:

24.

Els mateixos 'miracles de sant Vicent' tampoc no han pogut resistir els canvis sociolingüístics, profunds, que ha experimentat la ciutat de València del 1939 ençà. (Fuster, 1975: 25, n. 58).

4.3. L'expansió del fenomen per tot el País Valencià

L'expansió del procés des de les ciutats majors (València i Alacant, sobretot) cap a les poblacions mitjanes té lloc tan bon punt s'ha superat la fase més crua de la postguerra. Dos lingüistes valencians del moment posen el crit d'alerta sobre l'escampament del fenomen a tot el País i en valoren les pèrdues:

25.

En València, a més de ser un poble bilingüe, s'esdevé que les classes dirigents valencianes s'han passat al castellà: clerecia, burgesia, intel·lectuals, erudits, metges, advocats, comerciants, etc., i actualment es dona el cas que els matrimonis de valencians parlen en valencià entre marit i muller, però parlen en castellà davant dels fills, als quals eduquen sense ensenyar-los el valencià. No solament som un país bilingüe sinó que estem en camí

d'esdevenir monolingüe castellà. Resta la pagesia, però cal dir també que, en certs pobles, els llauradors del camp ja parlen als seus fills en castellà. (Giner, 1964; *apud* Giner 1998: 39).

26.

En cuanto a lo que se refiere a la que podríamos llamar extensión social de la lengua valenciana, ésta es menor hoy, por ejemplo, que en 1860. Es decir, en 1960 son menos que hace un siglo los valencianos que hablan su lengua. (Sanchis Guarner, 1960; *apud* Ferrando & Pérez Moragón, eds., 1998: 216).

27.

No sols és València la pecadora. (Sanchis Guarner, 1976: 49).

D'aquesta època són dues de les millors veus líriques del País Valencià i més compromeses amb el seu temps: Vicent Andrés Estellés i Joan Valls. Tots dos retraten l'arribada del fenomen a les poblacions mitjanes del País Valencià des de la seua pertinença a la generació semiurbana que, en part, va decidir de negar als seus fills la pròpia llengua en aquest moment, fet que palesa el seu coneixement pregon de la problemàtica.

Vicent Andrés Estellés va nàixer a Burjassot el 1924 i hi va morir el 1993. També va ser expulsat, a causa de la mateixa militància catalanista que Martí Domínguez, del diari *Las Provincias*. Com tothom sap, Estellés ha aconseguit de retratar com ningú la postguerra valenciana, i aquí és on es contextualitza la darrera etapa del procés de substitució lingüística valenciana, com ja hem vist. Estellés ens mostra el tema a través de la mare que ho ha sacrificat tot pel seu fill, fins i tot la pròpia llengua. Vegem-ho en aquests fragments de dos sonets seus (1958-1967):

28.

Tot ho esperaves del teu fill. Te'l veies
créixer, parlant en castellà. Et pensaves
un dolç futur de confortants poltrones
(...).

Si ara et pregunten pel teu fill, no saps
res d'ell. "Pel món". T'inventes uns retalls
de cartes que no reps. I, dolça, el penses
en algun lloc, parlant en castellà

amb els senyors, fumant amb els senyors.

Si abans te'l veies, te l'inventes ara,

(...)

amarga dona del meu poble.

(V. Andrés Estellés, 1972: 185).

29.

Tenia un fill: el vaig criar, donant-li
allò que diuen educació.

(...)

Creixia el fill i me'l mirava, trèmula.

No l'entenia quan parlava amb els
senyors. Però parlava amb els senyors.

S'ha obert camí. Li rese a Sant Antoni.

(...)
desvetlada: no puc parlar amb ell.
(V. Andrés Estellés, 1972: 188).

Al primer sonet (28), Estellés dirigeix el dit "acusador" envers la mare que no ha pujat el seu fill en català. Observem que utilitza la segona persona per a fer-ho, el *tu*, perquè parla a una dona del seu poble, de la seua generació i del seu mateix *estatus* social; una dona que ha pecat d'innocent per creure que ella pujaria també d'*estatus*, com son fill, i no ha estat així, i, damunt, queda abandonada al poble mentre son fill es relaciona amb els senyors de la ciutat.

Al segon sonet (29), el poeta mostra un canvi aparent d'actitud perquè ara s'introduïx en el paper de la mare mitjançant la utilització de la primera persona, el *jo*. Això significa que Estellés, encara que "acusa", també "comprèn" la situació que ha portat aquesta dona del seu poble a donar a son fill el bo i millor del que tenia, entre d'altres coses, la llengua forastera. Estellés unix, així, el seu lament al d'aquelles mares valencianes que s'han quedat esperant la gratitud d'uns fills que no ha arribat mai.

En altres sonets pertanyents a la mateixa obra Estellés fa servir una tercera persona distanciadora que barreja amb referències a la mort –simbòlica?– de la mare. El poeta, doncs, ocupa els tres papers que li permeten la gramàtica i la vida quotidiana respecte al problema en qüestió: com el valencià conscient de la pèrdua progressiva de la seua llengua, que denuncia amb el *tu* els causants d'aquesta pèrdua (com feia Martí Domínguez); com el veí i conciutadà que, amb el *jo*, es posa en el lloc del qui actua pel bé dels seus fills, i, com l'intel·lectual que analitza fredament el problema i conclou, en tercera persona, que les mares (i pares!) que no han transmès la seua llengua als fills pertanyen ja a una generació obsoleta i ara caldrà ocupar-se de fer tornar aquests fills a la llengua que els feren abandonar els seus progenitors.

Joan Valls Jordà, des d'una de les poblacions valencianes més resistents a la substitució lingüística, Alcoi, on va néixer el 1917 i hi va morir el 1989, també ha hagut d'utilitzar el seu vers per a denunciar la mateixa situació. El poema en què toca el tema més exhaustivament data de 1966, en la plenitud del moment castellanitzador als pobles.

30. CANVI DE LLENGUA

Com els millons donen aires
de folgances displicents,
Pep, dels companys canonaïres
ja no se'n recorda gens.

Abans era tot salut
i rebossava alegria,
i ara té ple el mig almud
d'una estranya hipocondria.

(...)

La muller, que era ordidora,
per a telerets a mà,
com vol fer-se la senyora
ara parla en castellà.

I el sabateja tan bé
dins del seu típic estil,
que ni el paper d'esmeril
pot llimar l'aspror que té.

I diu: "camás" i "carnito",
"olorita", "fojo", "mueies",
"pebreja", "Plaza de Bueyes"
i "joge el nene al bracito".

Tan foll és el frenesí
de la seua convicció,
que creu que la distinció
en castellà "fa més fi".

(...)

22-11-1966

(J. Valls, *Cent serafins*, 1975;
apud Carbó, ed., 1995: 279).

En aquests versos de Joan Valls tenim representats tots els aspectes de la qüestió. En primer lloc l'ascens social, protagonitzat pel marit (les dues primeres estrofes); en segon lloc, el canvi de formes subsegüent, entre les quals destaquen les lingüístiques, tasca que va a càrrec de la dona (estrofes tercera i sisena), encara que no la sap dur a terme d'una manera completa (estrofes quarta i cinquena), i, en tercer lloc, la substitució de llengua a través de la descendència, cosa que tenim il·lustrada al darrer vers de la cinquena estrofa (i "*joge el nene al bracito*").

El dit acusador de Valls es mostra ben directe i combatiu en altres composicions (31), per bé que a voltes esdevé irònic (32):

31.

Avui hi ha qui renega
de l'idioma en bloc.
I es blasma Catalunya,
l'Alguer i el Rosselló,
destralejant la còrpora
de la soca major,
la soca mare amb saba
d'harmonitzat rebrot.
Assoliré la fúria
contra el renec dels bords
que un jorn albiraran
l'olor i la claror
de l'ull viu que té el poble
contra els armats sorolls.

(J. Valls, *Anys i parany*s, 1985;
apud Carbó, ed., 1995: 321).

32.

"En Alcoy el castellano
algún día se impondrá".
Torra coca, Virtudetes,
i espera't ben assentà.
(*Per a cantar vora el foc*, 19-I-1971;
apud Colomina, 1995: 192).

El poeta alcoià completa el cicle històric amb una al·lusió optimista a la recuperació lingüística en la generació més jove d'Alcoi, la qual, com la de la resta de les terres valencianes centro-meridionals, ja puja amb una llengua catalana renovellada com a testimoni que els intents d'interrupció de la transmissió intergeneracional del català hi han fracassat:

33.

CANVI D'ADREÇAMENT

(...)

Tot, a la fi, restava en una lluita obscura
de secular sordera,
mentre la sang s'apaulava al trist silenci
dels fervors amagats que es bellugaven
dintre aquelles tenebres opressores
i en testimonis vius del consanguini idioma
que avui sembla guarit virginalment
per la veu dels infants que ens anuncien
el brum que va creixent a trenc d'albada.
Per això avui rebutge
la flauta moixa que poc a poc em deixa
pel clar estil del verb reconquerit,
joiosament fadat per votiu pacte.
(J. Valls. *Quadern vermell*, 1986;
apud Carbó, ed., 1995: 351).

4.4. La represa i el penediment

L'optimisme dels darrers anys de Joan Valls palesa una certa represa en els àmbits urbans mitjans que deixava inacabat o hi feia reversible el procés de substitució lingüística, tal com podia observar Sanchis Guarner:

34.

Muchos chicos que han tenido el castellano como lengua materna, ahora aprenden valenciano. (Sanchis Guarner, 1975; *apud* Ferrando & Pérez Moragón, eds., 1998: 260).

La reversibilitat del fenomen feia entrar en contradicció interna aquells progenitors que, com descriu molt encertadament el poeta realista Antoni Ròdenas (Monòver, 1937), havien establert una íntima relació entre ascens social i ús del castellà per als seus descendents:

35.

La gent del meu poble,
en garbellar quatre pessetes,
com aquell qui es trau un queixal corcat
i se'n posa un altre d'or,
s'arranquen la llengua materna,
i sense cap escarafall
n'empren una altra de postissa.
(A. Ròdenas; *apud* J. Hugueta, 1972;
apud Sanchis Guarner, 1976: 41).

Un saineter d'aquesta mateixa zona semiurbana valenciana, Daniel Abad (Novelda, 1927), presenta un conflicte circumstancial entre un pare, que havia interromput la transmissió familiar de la pròpia llengua –aparentment, per acontentar la muller–, i sa filla, qui –aparentment també– li ho retrau. En el fons, hi subjau el penediment de l'autor,³ que aprofitava l'avinentesa de l'estrena de l'obra al seu poble nadiu per a descarregar la culpa sobre les dones, ja que el conflicte central de l'obra és l'alliberament femení.

36.

Pere.- ... La batalla ha comensat
y ya vorem, al remat,
si mana Pere o Malena

ESSENA III. Pere y Elisa que entra per el foro. Porta uns llibres y cuaderns en els brazos

Elisa.- (entrant) *Buenos días, papá.*

Pere.- *Hola.*

Eli.- *¿Con quién hablabas?*

Pere.- *¿Yo? Con nadie.*

(...)

Pere.- ... *Ya verás cuando me suelte el discurso.*

Eli.- *Supongo que lo dirás en castellano.*

Pere.- *En castellano: sí, muy a mi pesar. Una vez que se me ocurrió empezar en valenciano, se apresuró a saltar una voz diciendo: "¡Que hable español!"*

Eli.- *Es que aquí vive mucha gente que no entiende el valenciano.*

Pere.- *Claro. Sin embargo, entienden el francés porque fueron un año a Perpiñán a la vendimia. Hora es ya de que empecemos a tomar posiciones en defensa de la lengua vernácula.*

Eli.- *Entonces, ¿por qué me educasteis a mí hablando en castellano?*

Pere.- *Cosus de tu madre, que decía que el valenciano, como las zapatillas, sólo servía para andar por casa. Por mí, estarías hablando como yo hablo, como mis padres, como hablaban mis abuelos...*

Eli.- *De todas formas, resulta más necesario el castellano.*

Pere.- *A mí me caben los dos.*

Eli.- *Y a mí. Pero el esfuerzo que tengo que hacer para aprender el valenciano, prefiero dedicarlo al inglés, por ejemplo.*

Pere.- *Exacto: mientras dure el bachillerato. Después se va acordar del inglés la *Tatcher*. A menos que, para entonces, se ponga de moda y, en el futuro, lo enseñéis a vuestros hijos en lugar del castellano.*

Eli.- *Bueno, papá, te dejo. que hoy no estás tú de muy buen talante.*

(...)

ESSENA IV. Pere y Rafael

Rafael.- (Entrant per la dreta) Papá, aon está el meu chandal? Tu l'has vist?

Pere.- Un atre que tal. Si guardareu les coses cada una en son puesto, com es degut... (Abad, "Olvida las gaitas (El flac)", 1985: 10-11).

El retret dels fills als qui s'ha negat la llengua dels pares apareix d'una manera més evident en una altra "dramatització" del tema objecte d'estudi. Ara es tracta de l'obra *Un sopar*

3. De la lectura "superficial" del fragment no s'inferix un penediment clar, però sí del coneixement personal que té qui signa aquestes ratlles (nascut també a Novelda) de l'historial sociolingüístic de l'autor.

de dimecres, de Ximo Llorens,⁴ on es presenta el mateix problema però amb la reivindicació de retorn a la llengua primera familiar per part d'un fill a sa mare, plantejament més habitual que el del penediment dels progenitors. Però el punt central de l'obra no és aquest sinó la declaració d'homosexualitat del fill a la mare; la qüestió sociolingüística simplement fa acte de presència acompanyant l'altra reivindicació del fill: que la mare, en contra de les seues conviccions, accepte la tendència sexual del fill. La mare s'hi resistix de la mateixa manera que es resistix a parlar en català a son fill.

El millor exponent del "retorn" dels descendents a la llengua no transmesa pels progenitors en l'etapa més recent és aquesta cançó de Vicent Torrent, compositor del grup Al Tall. "Tio Canya":

37.

TIO CANYA

En la Pobra n'hi ha un vell
que li diuen Tio Canya (1);
porta gorra i brusa negra
i una faixa morellana.

Tres voltes només va anar
el Tio Canya a València:
primer quan va entrar en quintes
i en casar-se amb sa femella.

La tercera va jurar
de no tornar a xafar-la,
que a un home que ve del poble
ningú fa abaixar la cara.

Set vegades va fer cua
en presentar uns papers,
per no saber expressar-se
en llengua de forasters.

Aguantà totes les burles,
les paraules agrejades,
i a la Pobra va tornar.

Tio Canya, Tio Canya,
no tens les claus de ta casa;
posa-li un forrellat nou
o et farà fum la teulada.

Tio Canya tingué un fill
que li diuen Tio Canya,
porta gorra i brusa negra
i una faixa morellana.

4. La referència a aquest drama, basat en *La vida perdurable* de Narcís Comadira, es basa en la representació efectuada per la companyia valenciana Teatre del Quinzet a Palma durant la temporada teatral 1989-1999.

Bé recorda el Tio Canya (2)
quan varen portar-lo a escola:
set anys, la cara ben neta,
ulls oberts, camisa nova.

Però molt més va obrir els ulls
el xiquet del Tio Canya
quan va sentir aquell mestre
parlant de manera estranya.

Cada dia que passava,
anava encollint els muscles
per por a que el senyor mestre
li fera alguna pregunta.

Aguantà càstigs i renyes
sens gosar d'obrir la boca
i l'escola va odiar.

Cròniques del carrer diuen
d'uns néts (3) que té el Tio Canya
que són metges a València,
professors i gent lletrada.

Quan a estiu vénen al poble,
visiten el Tio Canya
i el pobre vell se'ls escolta
parlant llengua castellana.

Però cròniques més noves
expliquen que el Tio Canya
ja compta amb besnéts (4) molt joves
que alegren la seua cara.

Mai parlen en castellà,
com han deprès de sos pares,
sinó com la gent del poble,
la llengua del Tio Canya.

Reviscola, Tio Canya,
amb gaiato si et fa falta,
que a València has de tornar.

Tio Canya, Tio Canya,
no tens les claus de ta casa;
posa-li un forrellat nou,
perquè avui tens temps encara.
(Torrent, 1977).

La lletra de la cançó recorre quatre generacions d'una família que, procedent d'un poble, s'instal·la a València a partir de la tercera generació, i aquesta és la que interromp la transmissió del català en el moment d'educar la quarta generació. Al final, la cançó ens explica que

aquesta darrera generació recupera l'ús del català que li havien negat els seus pares i, botant per damunt d'aquests, entronca amb les dues primeres generacions. Aquest final tan optimista de 1977 contrasta, vint anys més tard (1998), amb el titular extret d'una entrevista al seu autor: "El tio Canya se'n tornaria al poble". Vicent Torrent confessa a la premsa que aquella cançó era autobiogràfica:

38.

La cançó més emblemàtica d'Al Tall continua sent *Tio Canya*, tota una anàlisi sociològica de la realitat lingüística valenciana. "Jo sóc besnét del Tio Canya. Els meus pares em parlaven en castellà", confessa. Vicent creu que si el Tio Canya vinguerà ara a València, com diu la cançó, "se'n tornaria al poble", diu. "De segur que veuria molts cartells en valencià, però se sorprendria en comprovar que s'utilitza molt poc. Diria que els xiquets estan *americanitzats*. Escriure *Tio Canya* va ser molt fàcil. Ens estranyà que ningú abans haguera fet una cançó similar", afirma. (E. Orts, 1998).

4.5. La resistència de les ciutats

No hi ha, doncs, una represa (perceptible) de la transmissió intergeneracional del català a València (ni a Alacant), en contrast amb la de les poblacions de menor demografia, com acabem de veure. Es comprèn que la major antiguitat de la substitució lingüística hi haja penetrat més el teixit social de les majors concentracions urbanes i que no siga tan fàcil d'invertir el procés. Això significa una identificació progressiva del castellà amb les ciutats i del català amb els pobles, tal com ens ho feia veure Sanchis Guarner al següent paràgraf:

39.

Els pixavins de València parlen castellà com a signe urbanístic, i consideren que el valencià que parlen els terrossos de la ruralia és mostra de rusticitat. (...) La trista realitat és que la ciutat de València no sap exercir la capitalitat del País: no sols a penes no en parla la llengua, sinó que no se sent solidària (...). El revers de tal indiferència orgullosa de les gents de la capital és que els pobles de la seua jurisdicció pugen arribar un dia a considerar-la un cos estrany, fenomen sòcio-geogràfic no insòlit. Cal erradicar amb urgència tal insolidaritat que podria esdevenir suïcida. (Sanchis Guarner, 1976: 48-49).

Lògicament, els escriptors, sorgits del contingent de parlants que té la llengua, no podien quedar al marge del procés de substitució. Escriure en català començava a ser associat amb el món rural o semiurbà i Joan Fuster denunciava aquesta situació tan negativa per al futur de la llengua:

40.

Donat el grau de castellanització, i de barreja ètnica, a què havia arribat la ciutat de València –la majoria dels poetes renaixentistes n'eren fills– hem de reconèixer que havien de ser, necessàriament, bilingües. Àdhuc no fóra estrany que n'hi hagués algun que hauria parlat sempre en castellà. (...) Les promocions noucentistes (...) ja no procedeixen de medis tan castellanitzats: són d'extracció no burgesa, o originaris dels pobles. (...) les possibilitats de domini de la llengua –a desgrat de l'hiatus existent entre la parla col·loquial i l'idioma literari– augmenten. (...) la literatura catalana al País Valencià no és un teixit, una articulació orgànica sinó una sèrie de salts. (Fuster, 1956; *apud* Pérez i Moragón, ed., 1992: 167-168).

La denúncia no era nova. Les veus valencianistes de la República i la primera postguerra mostren una desconfiança explícita envers el valencianisme descafeïnat del Cap i Casal:

41.

Jo destacaria en aquesta declaració dos trets: el realisme en l'anàlisi de la situació sociolingüística i la *méfiance* camperola envers les formulacions valencianistes urbanes. (...) no deixa de ser curiós que ja el 1931 M. Domínguez parle d'una clara oposició al valencianisme de la capital. Com si la història dels nostres dies –i salvant totes les diferències– es prefiguràs ja en aquells moments. (Escartí *et al.*, 1996: 40, 91).

El mateix Domínguez feia veure aquesta contraposició tot acusant l'aportació cultural valenciana de creació capitalina de desarrelada:

42.

[En l'assaig *Alma y tierra de Valencia*, 1941] Domínguez atribuïa el fracàs de la nostra Renaixença a l'escàs pes de les aportacions de comarques, que són les que "nos hubieran dado una Valencia más honda, sincera, elemental y entrañable". Els grans prohoms valencians, "Llorente, Sorolla, Escalante, Giner, Blasco Ibáñez..., todos nacen en Valencia, entre panoramas urbanos", i creen, per tant, llevat de Llorente, una obra desarrelada. (Escartí *et al.*, 1996: 44).

El problema de fons era la llengua, el "valencià matern" d'Algemesí que podia ostentar Martí Domínguez en contraposició al valencià com a segona llengua de molts valencians capitalins:

43.

El valencianisme de Martí Domínguez fou una manifestació bàsica (...) es manté fidel a la terra (...) les seues gents (...) a la llengua: el valencià matern que va aprendre a Algemesí. (Escartí *et al.*, 1996: 87).

També el jove escriptor de Castalla, Enric Valor, com el seu col·lega d'Algemesí, Martí Domínguez, lligava llengua i nacionalisme i considerava que la revalencianització de les ciutats valencianes havia de venir dels pobles, que havien conservat "l'esperit de la nostra València":

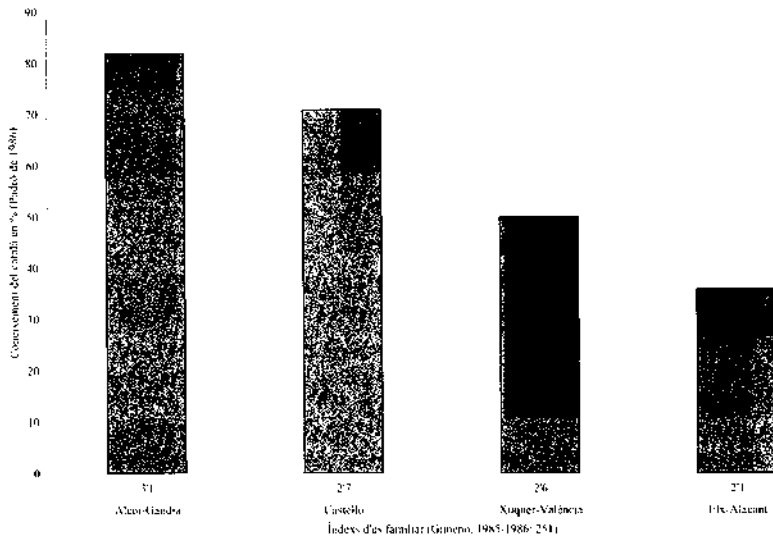
44.

La propaganda, la lluita valencianista a la ciutat, són profitoses. Ningú no pot deixar, per exemple, de conèixer que un centre com València, en decantar-se cap a un costat o cap a un altre, té una influència decisiva en el nostre moviment. (...) Amb un moviment conjunt de tots eixos nombrosíssims petits centres de població escampats per la Terra Nostra (...) tindriem ja motiu per a riure'ns de tots els castellanistes 'saltataulells' (...) que hi són a València i a Alacant. Este castellanisme seria ofegat per l'onada immensa que vindria de l'horta, de les altes comarques, de les muntanyes valencianíssimes, poblades i pintoresques de tot el País. (...) L'esperit de la nostra València, esmortit i fugitiu a la capital, s'és refugiat a les viles, als vilatges, als masos feréstecs de Mariola, d'Aitana, del Mestrat... (Enric Valor, "La marxa dels pobles", *El Camí*, 115, València, 26-5-1934; *apud* Valor, 1998: 95).

En el moment present, la dicotomia poble/ciutat pel que fa a la producció literària catalana al País Valencià, encara que més afèblida gràcies a l'aportació humana de parlants que suggeria Enric Valor, manté un paral·lelisme innegable amb la major *versus* menor vitalitat del

català per les diferents zones del País Valencià. Així, el coneixement i l'ús familiar del català entre la població valenciana mostra un clar decalatge entre els nivells màxims de la regió d'Alcoi-Gandia, els relativament bons de la de Castelló, els baixos de la del Xúquer-València i els realment negatius de la d'Elx-Alacant, tal com podem apreciar a la Figura 1. Aquestes dades provenen de dues fonts: el Padró Municipal d'Habitants de 1986 (*Coneixement del Valencià*, 1987) i l'estudi de Gimeno (1985-1986). La primera font ens informa del coneixement declarat del valencià parlat i la segona, de l'ús familiar que se'n fa. Les dades més recents (per exemple, les de l'*Enquesta sobre l'ús del valencià 1995*), tot i presentar uns resultats de coneixement i ús més elevats, mantenen en els mateixos termes la desigualtat per regions (Taula 1), fet que no respon a altre motiu més que al llast que suposen les dues primeres ciutats del País (regions del Xúquer-València i d'Elx-Alacant).

FIGURA 1. Vigència del català per regions

Enquesta 1995	Alcoi-Gandia	Castelló	Xúquer-València	Elx-Alacant
Saber parlar	85	79	69	56
Ús a casa	75	66	49	34

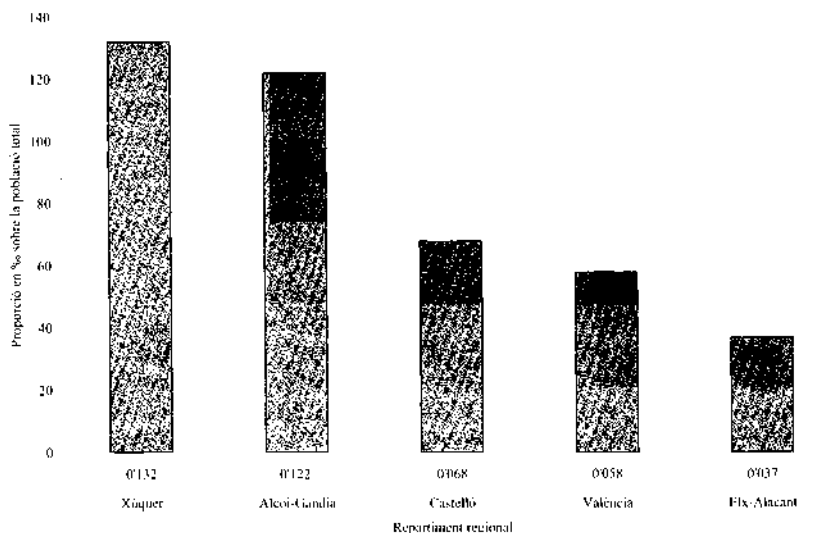
TAULA 1. Coneixement parlat del valencià i ús a casa (%)

La relació de causa a efecte entre vigència del català i presència d'escriptors en aquesta llengua, es percep clarament en buidar algunes bases de dades (Ferrer, 1981; Carbó & Simbor, 1993; Simbor & Carbó, 1993; *La literatura infantil i juvenil valenciana*, 1992; Sansano *et al.*, 1998)⁵ i posar-les en relació amb la informació sobre coneixement i ús familiar de la llengua

5. Cal afegir encara la relació de membres valencians de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, al vicepresident de la secció valenciana de la qual, Josep Ballester i Roca, vull agrair l'amabilitat a fer-me trametre la llista dels 99 socis valencians (29-12-1998).

que acabem de veure. Així, a les regions amb major presència del català (coneixement i ús familiar) hi ha un nombre major d'escriptors. Si comparem la Figura 2 amb la Figura 1, observarem aquesta correspondència tan estreta.

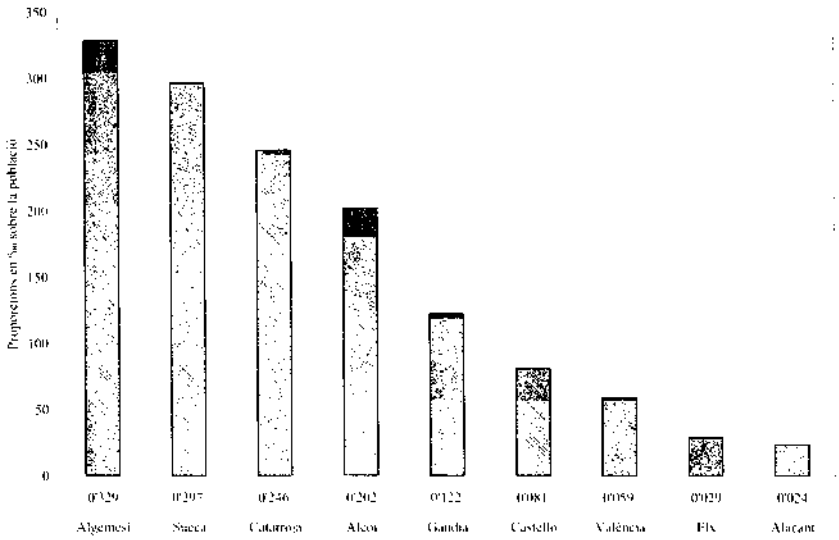
FIGURA 2. Orígens dels escriptors

Ara presentem separada la subregió del Xúquer –Riberes Alta i Baixa–, que es destaca dins de la regió de València amb un alt coneixement del català, perquè s'aprecia millor la seua contribució a la literatura valenciana actual, lleugerament superior, fins i tot, a la de la regió d'Alcoi-Gandia. Les proporcions d'escriptors nascuts en aquestes dues regions sud-centrals del País Valencià per cada mil habitants (%) superen en molt les de la resta del territori. Després d'aquestes dues, les proporcions d'escriptors ja davallen molt a les àrees on s'inclouen les tres "capitals provincials", i ho fan per ordre de major a menor presència en el coneixement i la transmissió del català: Castelló, València i Elx-Alacant. És evident que com menor és la presència ambiental del català, menors són les possibilitats per al sorgiment d'escriptors en aquesta llengua i menors són, així mateix, les possibilitats d'existència de lectors que asseguren la recepció de l'obra.

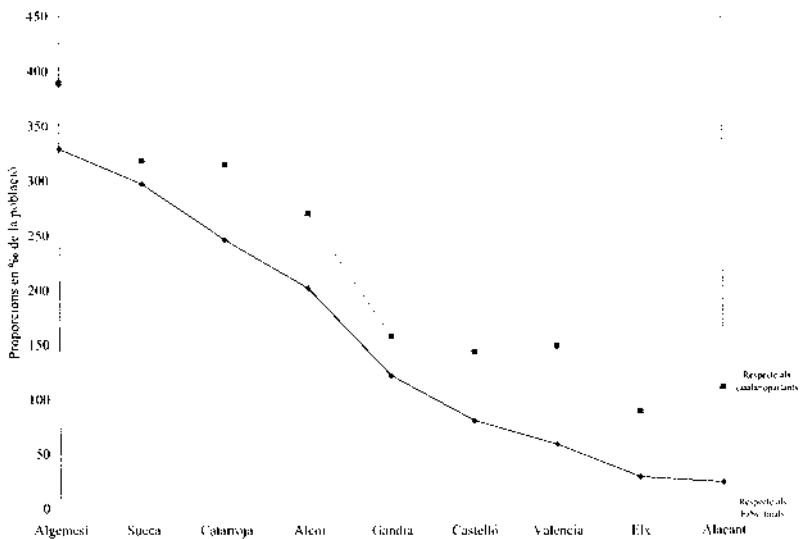
Si volem filar més prim per tal de localitzar les àrees urbanes concretes amb més escriptors autòctons –proporcionalment a les respectives demografies locals–, les dues poblacions més destacades són Algemesí, que compta amb 25.813 habitants, i Sueca, amb 24.844 habitants, ambdues situades a la ribera del Xúquer. El cas de Catarroja (21.462 hab.) no és tan excepcional, ja que aquesta localitat és representativa dels pobles de l'Horta de València amb aquestes proporcions de catalanoparlants; al darrere hi figura Alcoi (63.979 hab.), amb un nombre elevat d'escriptors, i ja les proporcions, a partir de Gandia (58.070 hab.) baixen significativament fins a Alacant, que ocupa l'últim lloc de la taula. A la Figura 3 podem veure aquest rànquing, amb el benentès que no es tracta de xifres absolutes, ja que si fos així, la ciutat de València (763.299 hab.), amb 42 escriptors nascuts ocuparia el primer lloc i Alacant (276.526 hab.) continuaria en l'últim amb només 6.

FIGURA 3. Localitats amb més escriptors nascuts

Per altra banda, podem observar les proporcions d'escriptors en les localitats que han donat lloc a un major nombre d'autors comparant-les, per una banda, amb les dels seus habitants totals i, per una altra banda, amb les dels catalanoparlants. Això és el que ens mostra la Figura 4, on cal destacar l'alta representativitat local dels literats en català de Sueca i Gandia, atès que les dues magnituds comparades s'hi aproximen molt. I, seguint la tònica vista fins aquí, aquest nivell de representació de la literatura catalana minvaria al màxim a les ciutats de València i Alacant.

FIGURA 4. Escriptors nascuts a les localitats

Clourem aquest estudi estadístic sobre els escriptors valencians en llengua catalana comparant ara regions de naixement i de residència (Figura 5). Els percentatges no són ara en relació a la població total o a la població catalanoparlant sinó en relació al total d'escriptors de la nostra base de dades. La regió central (Xúquer-València) s'hi erigeix en capdavantera, no sols quant a escriptors nascuts (la meitat dels valencians) sinó, més encara, quant a escriptors residents, cosa aquesta darrera que succeeix gràcies al pol d'atracció cultural i editorial de la capital, on residix, per exemple, el 30% dels escriptors valencians afiliats a l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

FIGURA 5. Repartiment geogràfic dels escriptors per regions de naixement (n), segons la nostra base de dades, i de residència (r), segons la dels membres valencians de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

Alcoi-Gandia	3'1	82	
Castelló	2'7	71	
Xúquer-València	2'6	50	
Elx-Alacant	2'1	36	
Xúquer	0'132	132	
Alcoi-Gandia	0'122	122	
Castelló	0'068	68	
València	0'058	58	
Elx-Alacant	0'037	37	
Algemesi	0'329	329	0'389
Sueca	0'297	297	0'318
Catarroja	0'246	246	0'315
Alcoi	0'202	202	0'270
Gandia	0'122	122	0'158
Castelló	0'081	81	0'144
València	0'059	59	0'149
Elx	0'029	29	0'089
Alacant	0'024	24	0'111
Algemesi	329	389	
Sueca	297	318	
Catarroja	246	315	
Alcoi	202	270	
Gandia	122	158	
Castelló	81	144	
València	59	149	
Elx	29	89	
Alacant	24	111	

	homes	dones	intervencions
Poesia	97	12	109
Narrativa	52	5	57
Novel·la	45	5	50
Lit. infantil	41	7	48
Prosa	20	0	20
Teatre	19	0	19
Assaig	17	0	17
Tot.aut.Sansano	164	19	183
%	90%	10%	100%
Lit. Inf. i Juv.	homes	dones	% do dones
Gen. Val. 1992	69	24	26%
Sansano 1998	41	7	15%
Treb. meu	No Inf. i Juv.	Lit. Inf. i Juv.	
Escriptores	45%	55%	
Tot.autors meu	homes		
N	183	40	223
%	82%	18%	100%
Escriptors	homes	dones	
Lit. Inf. i Juv.	82	18	

5. RECOPIACIÓ I REFLEXIÓ FINAL

La denúncia de la substitució lingüística entre els escriptors valencians ha estat una constant d'ençà que cap al segle XVI s'inicia el reculament de la llengua catalana al País Valencià. Aquesta denúncia, tímida al principi –segurament en proporció amb un abast del fenomen encara limitat– s'incrementa notablement en el segle XIX, quan la burgesia urbana valenciana decidix aturar la transmissió de la llengua catalana amb la seua descendència i els renaixentistes valencians, representants d'aqueixa classe social, es lamenten hipòcritament de la pèrdua de la llengua. L'evolució del procés de regressió del català té la seua màxima expressió quan entren en escena, a cavall dels segles XIX i XX, tres escriptors valencians de nomenada que empen com a mitjà d'expressió la llengua castellana (Blasco Ibáñez, Azorín i Gabriel Miró). En aquest context, en què comença a configurar-se una escissió sociolingüística important en la comunitat valenciana, els escriptors valencianistes conscienciats (Martí Domínguez i Enric Valor) reaccionen fortament en contra dels sectors castellanitzats, però l'adveniment de la Dictadura de Franco aixafa aquestes crítiques i beneficia el procés substitutori, que ix de les ciutats i s'estén per tot el País Valencià. Aleshores la denúncia esdevé més clara –i angixada–

encara perquè el fenomen es mostra imparabile (Vicent A. Estellés, Joan Valls). Malgrat tot, els darrers anys del segle XX assistim a una lleu recuperació del català allà on les pèrdues no havien estat grans. Com a conseqüència, l'autoctonia dels escriptors valencians en català es concentra fora de les dues majors ciutats (València i Alacant) i crea una dicotomia pobles/ciutats per raó de llengua que no pot ser bona per al futur de la llengua catalana entre els valencians (Saragossà, 2000: 17).

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, Daniel (1985). *Olvida las gaitas (El flac)*. Novelda [mecanoscrits inèdit].
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. (1972). "El gran foc dels garbons". *Recomane tenebres. Obra completa I*, València: l'Estel, 169-275.
- ARACIU, L. (1992). "La 'llengua dels avis' al País Valencià, una cronologia trabucada?". València / Barcelona: Universitat de València / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, I, 167-183.
- ARACIU, L.V. (ed., 1968). *E. Escalante, Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters a Madrid*, València: Garbí.
- BERNAT, F. (1998). "Una descripció lingüística desconeguda de les comarques del sud del País Valencià al segle XIX", *Caplletra*, 27, 213-222.
- CARBÓ, F. (ed., 1995). *Joan Valls Jordà. Antologiu poètica*, València: Consell Valencià de Cultura.
- CARBÓ, F. & V. SIMBOR (1993). *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939-1972)*, València / Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASSANY, D. & I. MARI (1990). *Els perfils del català. Varietats i registres de la llengua catalana. Com ensenyar català als adults*, 4.
- COLOMINA, J. (1995). *Els valencians i la llengua normativa*, Alacant: Institut de Cultura "Juan Gil-Albert".
- *Coneixement del Valencià*, València: Generalitat Valenciana, 1987.
- *Enquesta sobre l'ús del valencià*, Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics, Generalitat Valenciana, 1995.
- ESCARTÍ, V. J. et al. (eds., 1996). *Martí Domínguez i el seu temps*, Algemés: Ajuntament d'Algemés.
- FERRANDO, A. & F. PÉREZ MORACÓN (eds., 1998). *Manuel Sanchis Guarner: el compromís cívic d'un filòleg*, València: Universitat de València.
- FERRER, E. (1981). *Literatura i societat. País Valencià segle XX*, València: Eliseu Climent editor.
- FUSTER, Joan (1962). *Nosaltres els valencians*, Barcelona: Edicions 62.
- FUSTER, Joan (1975). "Plantejaments històrics del teatre valencià", *Els Marges*, 5, 11-63.
- GARCIA FRASQUET, G. (2000). *Literatura i societat a la comarca de la Safor (1833-1936)*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GIMENO, F. (1985-1986). "Sustitución lingüística en las comunidades de habla alicantinas", *Estudios de Lingüística*, 3, 237-267.
- GINER, J. (1998). *Obra filològica (1931-1991)*, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Comercial Denes, 26-40.
- GONZÁLEZ CATURLA, J. (1992). "Premsa periòdica en català i consciència nacional al País Valencià al segle XX: el cas d'Alacant i els inicis del nacionalisme", *Revista de Catalunya*, 67, 57-72.
- *Literatura infantil i juvenil valenciana*, València: Generalitat Valenciana, 1992.
- MONTOYA, B. (1986). "Al voltant de la substitució i el canvi lingüístic. Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle XIX", *Treballs de sociolingüística catalana*, 6, 113-125.
- MONTOYA, B. (1996). *Alacant: la llengua interrompuda*, València: Denes.

- MORENO SÁEZ, F. (1997). *Rafael Altamira Crevea (1866-1951)*, València: Generalitat Valenciana.
- NINYOLES, R. L. (1972). *Idioma y poder social*, Madrid: Tecnos.
- ORTS, E. (1998). "El tio Canya se'n tornaria al poble". *El Punt. Setmanari del País Valencià*, 4-10-1998, p. 36.
- PÉREZ I MORAGÓN, F. (ed., 1992). *Joan Fuster. Estudis d'història cultural. Antologia de textos*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- RÒDENAS, A. (1973). *D'Azorín i el país meu*, Alacant: Institut de Cultura "Juan Gil Albert", 1997.
- RODRÍGUEZ BERNABEU, E. (1994). *Alacant contra València*, Barcelona: Curial.
- SANCHIS GUARNER, M. (1963). *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- SANCHIS GUARNER, M. (1968). *Renaixença al País Valencià*, València, Tres i Quatre.
- SANCHIS GUARNER, M. (1976). *Obra completa-1. Per a una caracterització valenciana*, València: Eliscu Climent, editor.
- SANCHIS GUARNER, M. (1978). *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1978.
- SANCHIS GUARNER, M. (1980). *Els inicis del teatre valencià modern (1845-1874)*, València / Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SANSANO, B. et al. (1998). *Base de dades dels escriptors valencians que han publicat la seua obra entre els anys 1968-1998*, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant [http://www.mmlab.ua.es/letraferit].
- SARAGOSSÀ, A. (2000). *El valencià del futur. Una contribució ideològica*, Benicarló: Edicions Alambor.
- SIMBOR, V. & F. CARBÓ (1993). *Literatura actual al País Valencià (1973-1992)*, València / Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SIRERA, Josep Lluís (1995). *Història de la literatura valenciana*, València, Edicions Alfons el Magnànim.
- TORRENT, V. (1977). *Deixeu que rode la roda*, Barcelona: Edigsa.
- TORRES, F. (1990). "La llengua de Carles Ros" (Tesi doctoral. Universitat de València).
- VALOR, E. (1998). *Paraula de la terra*, València: Universitat de València.